

Een alternatief project voor Europa

Jacques Nagels

In maart 1979 publiceerde de *Groupe d'Economie Marxiste* (GEM) de nota *Contre-projet pour l'Europe*. Het jaar 1979 is symbolisch: in dat jaar werd het Europees parlement voor het eerst rechtstreeks verkozen en ook het Europees Monetair Systeem werd ingevoerd. Hoe beperkt de bevoegdheden ook, de installatie van een Europees parlement was een democratische stap vooruit. Het Europees Monetair Systeem bood voor het eerst sinds 1971 aan de belangrijkste Europese munten enige bescherming tegen de ongelegen schommelingen van het wereldsysteem van vlottende wisselkoersen. Onlangs publiceerde *Cahiers Marxistes* een artikel van Jacques Nagels, hoogleraar economie aan de ULB en destijds een prominent lid van de GEM, waarin hij het *Contre-projet* uit 1979 enigszins actualiseert.

Sinds 1979 is er niet weinig water naar de zee gevloeid. Het thatcherisme richtte verwoestingen aan, niet enkel in Groot-Britannië maar in alle landen van de Europese Unie. De openbare sector werd geteisterd. Het systeem ter bevrediging van collectieve behoeften werd aangetast. Maastricht had deflationaire gevolgen voor de Europese Unie. Dat is ons vertrekpunt.

Over minder dan een jaar zal de euro het licht zien. De euro is de bekroning van de eenheidsmarkt van goederen, diensten en kapitalen, en zal zorgen voor een verdere economische integratie. Het leek me nuttig het *Contre-projet pour l'Europe* van 1979 af te stoffen, rekening houdend met de uitdagingen van dit einde van de 20ste eeuw.

De actualisering steunt op tien stellingen, die zeker verder geargumenteed, grondiger onderzocht en genuanceerd kunnen worden. Maar ze vormen een samenhangend geheel van denkpluizen. De stellingen huldigen het realiteitsprincipe: de "mondialisering" versnelt, de convergentiecriteria zijn grosso modo gerealiseerd, de euro wordt de eenheidsmunt voor een geheel van Europese landen, terugvallen op de natie-staten heeft geen zin meer, enz. Het heeft weinig zin om hierover te discussiëren. Laat ons eerder kijken hoe we, vertrekkend van deze nieuwe realiteiten, een links perspectief op Europese schaal kunnen uitstippelen.

De mondialisering is geen onontkoombaar feit maar een te controleerbaar proces

“Mondialisering” is een conatainerbegrip. Het begrip incorporeert reële elementen: het klopt dat goederen en diensten circuleren op planetaire schaal, de internationale privé-investeringen kennen een ongehoorde expansie, de voornamelijk speculatieve vlottende kapitaalbewegingen kunnen het nationaal economisch beleid destabiliseren, enz... Het concept omvat ook voorschriften: in naam van de mondialisering moet men competitief blijven, moeten de lonen omlaag, moet de arbeid flexibeler gemaakt, enz.

Wat is er nieuw aan de mondialisering? Op het meest algemene vlak houdt de mondialisering sedert een tiental jaar, een bepaalde vorm van kapitalisme in, die ik het “teugelloze” kapitalisme noem in tegenstelling tot het na-oorlogse “geciviliseerde” kapitalisme. Deze teugelloosheid is een proces, een beweging en geen statisch fenomeen. Deze teugelloosheid verspreidt zich ruimtelijk naar het Oosten — in Rusland als in China, in Polen als in Vietnam — en naar het Zuiden — in Latijns-Amerika, in Afrika, in Azië. Zij penetreert (verticaal zo men wil) de meest ontwikkelde landen, waar ze zich werpt op de niet-commerciële terreinen en waar ze de openbare pijlers op de markt vergruist door middel van de privatiseringen. De *pensée unique* is de ideologie van deze teugelloosheid.

De mondialisering steunt op een derde technologische revolutie in de productiekrachten, de informatie-revolutie. Robotisering en automatisering binnen de primaire en secundaire sectoren, triomf van de kantoor-informatica in de tertiaire sector: de technologische revolutie dringt door in zowel de transnationale als de kleine en middelgrote ondernemingen, zowel in politiekantoren als in melkpoederfabrieken, zowel in kerncentrales als in de staalbedrijven, zowel in bankfilialen als in faculteitssecretariaten, zowel in de sfeer van het onderzoek als van de productie. Deze derde revolutie werkt in op de productie en de ruil van alle goederen en diensten. Zoals altijd zijn er *wINNERS* en *losers*. De rijzende krachten zijn verbonden met de bezetters van de nieuwe afzetmarkten: constructeurs van computers, tekstverwerkers, toerusting verbonden aan de electronica, robotten, avionica, satellieten,

optische glasvezels... Voor deze is de totale liberalisering van het verkeer van goederen, diensten en kapitalen imperatief. Omdat zij innoverend zijn en aan de spits staan van de wetenschappelijke en technische vooruitgang, vrezen zij de concurrentie niet en leggen het discours op over de competitiviteit, de liberalisering en de vrijheid. Zij willen de “oude regulering” (het fordisme, de welvaartsstaat, het sociaal-democratisch compromis) dereguleren.

De mondialisering impliceert in het bijzonder:

- een nieuwe vorm van **concentratie van het kapitaal** met fusies tussen mastodonten: Glaxo en Wellcome, Sandoz en Ciba-Geigy in de farmaceutische nijverheid, de “Baby-Bells” in de telecommunicatie, Ford en Mazda in de automobielconstructie, Lockheed en Martin Mariette in de wapenindustrie, en binnenkort Thyssen en Krupp... kortom geen enkele economische sector, bankier of financier ontsnapt eraan. Elk van deze concentraties gaat gepaard met herstructureringen en “ontvetting”;
- **het uiteenvallen van het productieproces** waarbij de delocalisatie van ondernemingen slechts één van de vormen is: evenals de sterke daling van de transportkosten van materiële goederen (4 procent per jaar van 1970 tot 1990) wordt dit proces versneld door de informatierevolutie waardoor een “centrum” toelaat ten allen tijde geïnformeerd kan zijn over alle parameters van een gedecentraliseerde activiteit;
- **een liberalisering van het internationaal verkeer van kapitaal** die het uiteenvallen van het productieproces in de hand werkt en die een nooit geziene druk uitoefent op de economische politiek van de nationale regeringen. Indien bijvoorbeeld Frankrijk alleen mocht besluiten tot een verlaging van de rentevoet om de binnenlandse consumptie en investeringen aan te zwengelen of indien men mocht kiezen voor budgettaire concessies, zou de Franse Frank onmiddellijk aangevallen worden. De internationale deregulering reguleert dus de nationale politiek.

De mensheid staat aan het begin van dit proces. Indien men het zijn “natuurlijke” gang laat gaan, dit wil zeggen indien het *laissez faire laissez aller* grenzen noch beperkingen kent, zal de “eco-

nomische verschrikking"¹ een sociale verschrikking voor gevolg hebben door de verdere stijging van het werkloosheidspeil, de toename van de onzekerheid en de verdieping van de maatschappelijke breuklijnen.

Dit proces lijkt een maalstroom, een lawine die eenmaal ontketend op haar doortocht alle pijlers van de oude kapitaalregulering wegveegt. Geen enkele Europese natie kan er zich nog tegen verzetten, omdat geen enkele Europese natie op zichzelf nog een samenhangend productiesysteem vormt.

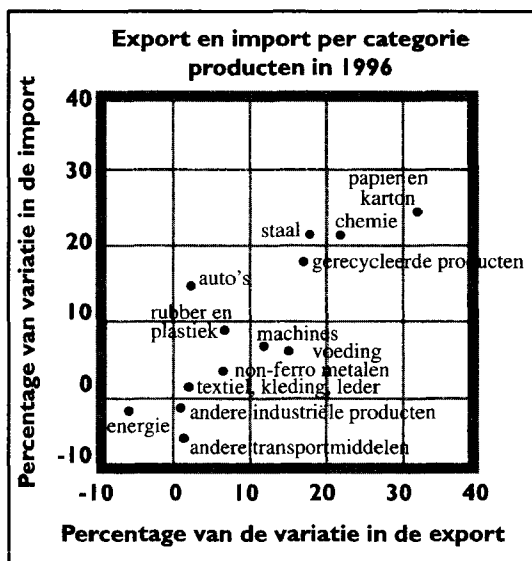
Maar wat geen enkele Europese natie alleen nog kan doen, kan de Europese Unie wel. Zij kan dat objectief omdat zij een voldoende sterke macht vormt om zich buiten de maalstroom te houden. Zij kan dat subjectief, indien zij dit wil, dit wil zeggen indien de politieke wil aanwezig is om het hoofd te bieden. Dat hangt dus in laatste instantie af van het bewustzijn van de mensen. In die zin is Renault-Vilvoorde een eerste kleine stap. Honderd of duizend Vilvoordes scherpen het bewustzijn van de volkeren in Europa. Dan zullen de partijen en vakbonden, die zich beroepen op links, de loop der dingen kunnen wijzigen.

De Europese Unie van de vijftien of het Europa van de "euro-zone" vormt een coherent productiesysteem

Met het Verdrag van Rome (maart 1957) werd de vrijhandel tussen de lidstaten ingevoerd. De goederen — landbouw- en afgewerkte producten — circuleren vrij; eerst binnen de Gemeenschappelijke Markt, later binnen de Eenheidsmarkt en de Europese Unie. De internationale verdeling van de arbeid, eerst in de schoot van de Zes en nu tussen de Vijftien, heeft zich aanzienlijk verdiept: de internationale uitwisselingen in de schoot van eenzelfde industriële sector — ook wel *intra industry trade* genoemd — worden steeds belangrijker. Bij nader toezien stelt men vast dat op het niveau van de economische sectoren, deze die het meest hun uitvoer vergroten ook het meest hun invoer vergroten. Een voorbeeld ter illustratie: tussen 1994 en 1995 stijgt de Belgische uitvoer van de chemische sector met 23 procent, en in dezelfde periode stijgt de invoer in dezelfde sector met 22 procent.

Dat fenomeen is niet eigen aan de scheikun-

dige nijverheid. Zoals de onderstaande grafiek toont, kan men het terugvinden bij het geheel van de industriële sectoren.

Bron: NBB, Jaarverslag 1995, p. 71

Dit betekent dat, in elk land, de industrieën zich meer specialiseren, ze datgene produceren en exporteren waarin ze de hoogste prestaties leveren. Daaruit volgt "een steeds groter wordende fractionering van het productieproces, zelf het gevolg van het najagen op wereldniveau van een meer doeltreffende verdeling van de productiefactoren."²

Buiten het domein van de energievoorziening, waarin Europa optreedt als netto-importeur, vinden de inter-industriële uitwisselingen voornamelijk plaats onder de landen van de Europese Unie. Dit verklaart ten andere waarom geen enkele Europese natie nog een samenhangend productiesysteem vormt. De samenhang bevindt zich op het niveau van de Unie. Het is hier niet de plaats om een lange bewijsvoering te leveren voor de samenhang van het Europees productiesysteem. De volgende indicaties volstaan.

Op landbouwgebied, in het bijzonder rekening houdend met de complementariteit tussen de landbouw van het Noorden en het Zuiden van

Europa, produceert de Europese Unie voor de grote culturen (granen, maïs, suikerbiet, aardappelen...), voor fruit en groenten, voor de producten van de veeteelt... het wezenlijk deel van het voedsel van haar bevolking. Natuurlijk moet men koffie, thee, cacao, soya... importeren, maar overschotten van bij de 30 miljoen ton graan per jaar zorgen voor een overschot op onze "voedingsbalans".

Zowel op het gebied van de dagelijkse consumptiegoederen als op dat van de duurzame consumptiegoederen, produceert de Europese Unie een zeer ruime korf. Zeker, wij importeren Japanse auto's, fototoestellen en CD-spelers. Maar we produceren er ook en van het ogenblik dat wij ons handhaven op het peil van de meeste sectoren die consumptiegoederen produceren, kan de internationale verdeling van de arbeid positieve effecten sorteren. Er zijn dus grenzen aan de mondiale vrijhandel: de Europese Unie mag bijvoorbeeld niet tolereren dat zij binnen tien of twintig jaar van de automobiemarkt verdrongen zou worden.

Op het gebied van de productiegoederen (half afgewerkte producten, uitrustingsgoederen), of het nu gaat om koperdraad of nylonvezel, geëmaliseerd plaatstaal of staaldraad, industriële ovens of brugkranen, werktuigmachines met numerieke besturing of textielmachines... kortom met dit assortiment van tientallen miljoenen verschillende productiegoederen is Europa even sterk aanwezig binnen de zogenaamde traditionele als binnen de spitssectoren. Dat betekent niet dat er geen achterstand zouden zijn in bepaalde industriële sectoren. Maar tenslotte heeft Europa de Ariane, kunstsatellieten en de Airbus geconstrueerd. Indien er dus in een of ander heel bijzonder spitsgebied een kloof bestaat met Japanse of Amerikaanse industrieën, dan heeft Europa wel de intellectuele capaciteiten van theoretische en operationele research om voldoende sterk te presteren op vitale terreinen. In 1950 was de technische achterstand (*technological gap*) tussen Europa en de Verenigde Staten zeer belangrijk. Deze werd grotendeels gedicht. Er is geen reden om niet aan te nemen dat Europa elke technologische uitdaging zou aankunnen.

Ook op het gebied van de particuliere dienstverlening (de financiële en commerciële

bemiddeling) waar de modernisering afhangt van de ontwikkeling van de spitssectoren in de industrie en de uitbreiding van de telecommunicatie, beschikt men over potentiële mogelijkheden om de eerste viool te spelen.

Globaal gezien beschikt Europa dus over een samenhangend productiesysteem waarvan het peil van openheid naar de rest van de wereld betrekkelijk gering is: ongeveer 15 procent. Dit systeem zal weldra beschikken over één munt, de euro. Deze zal van binnenuit de samenhang versterken en een symboolwaarde hebben naar buiten toe. In de economische geschiedenis kreeg elk samenhangend productiesysteem op nationale schaal zijn eigen munt. Dat zal ook het geval zijn voor de Europese Unie.

Een coherent en efficiënt productiesysteem

Ook onder Brezjnev was het sovjet-productiesysteem samenhangend. De interne samenhang waarborgt op zich geen vitaliteit. De sovjet-economie was technologisch achterhaald: buiten de sfeer van de wapenring was er een achterstand tot twintig à dertig jaar. De reden ligt in het onvermogen de technische vooruitgang te integreren, in hoofdzaak te verklaren door het niet bestaan van concurrentie. De concurrentie dwingt immers de onderneming "performant" te zijn, anders gaat ze ten onder.

Het Europees productiesysteem wordt gekenmerkt door het bestaan van concurrentie. In elke industrietak zijn er in de vijftien landen van de Europese Unie voldoende ondernemingen die gelijksoortige goederen produceren en dus noodzakelijkerwijs met elkaar concurreren. Bovendien zijn er de bepalingen van het Verdrag van Rome: artikel 85 verbiedt de kartelvorming en het vervalsen van de concurrentie door het afsluiten van overeenkomsten tussen ondernemingen, en artikel 86 verbiedt een onderneming, die een dominerende positie op de markt heeft om hiervan misbruik te maken en de concurrentie te belemmeren. De regels worden strikt en volgehouden toegepast: in de laatste jaren werden machtige kartels ontmanteld en de uitgebreide en stevige rechtspraak heeft deze politiek van concurrentie ondersteund. Dit alles waarborgt dat het vrije spel van de concurrentie naar de letter gerespecteerd

wordt. Anders dan de Verenigde Staten zijn er dus in Europa geen "Japanse implantaties" nodig opdat de Europese constructeurs in de automobielsector "performant" zouden blijven.

De Europese ruimte is voldoende groot om een veelvuldig marktaanbod mogelijk te maken. De politiek van de Commissie heeft voldoende armslag om het vrije spel van de markt te waarborgen. De voorwaarden zijn dus verenigd opdat het Europees productiesysteem samenhangend en performant zou zijn.

Het Europese productiesysteem vormt de sokkel waarop het "Europees sociaal model" steunt

Het is onnodig de nadruk te leggen op het "Europees sociaal model". Men weet volkomen waar-

sociaal overleg, een reglementering die de werkers beschermt tegen de patronale willekeur. Dit model blijft belangrijk zelfs indien het de laatste twee decennia aangetast werd (werkloosheid, haarden van armoede, dakloosheid, onzekerheid...).

Onderstaande tabel belicht, vergeleken met de Verenigde Staten en Japan, de Europese specificiteit in deze materie.

De Europese landen van de OESO (West-Europa) hebben gedurende de hele periode een profiel dat sterk verschilt van dat van de Verenigde Staten en Japan. In 1993 zijn in alle Europese landen de overdrachten van sociale zekerheid hoger dan 15 procent, terwijl de Verenigde Staten en Japan niet de drempel van 15 procent bereiken. In Europa

Landen	Transferten van sociale zekerheid (1) en staatsuitgaven (2) in procent van het bruto binnenlands product							
	1960		1974		1985		1993	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
Verenigde Staten	5.0	27.2	9.5	36.4	10.9	37.0	13.2	37.3
Japan	3.8	17.5	6.2	32.9	10.9	32.2	12.1	34.9
Europa-OESO	9.5	31.4	13.3	40.0	17.7	49.5	19.4	52.3
<i>waarvan</i>								
Duitsland	12.0	32.4	14.6	44.6	16.8	47.6	15.8	49.1
Frankrijk	13.5	34.6	15.5	39.3	22.1	52.2	23.6	54.9
Groot-Britt.	6.8	32.2	9.2	44.8	13.5	46.0	14.6	45.6
Zweden	8.0	31.0	14.3	48.1	18.2	64.9	25.2	74.1
België	11.3	30.3	18.0	45.9	25.1	62.5	24.5	57.0

OCDE, Statistiques rétrospectives 1960-1993, Paris, 1995 (Tableaux 6.3 en 6.5).

over het gaat: een hoog niveau van bevrediging van de collectieve behoeften sinds de Tweede Wereldoorlog in de meeste landen van West-Europa. Naast een ontwikkeld stelsel van maatschappelijke zekerheid impliceert dat het recht op onderwijs voor alle sociale categorieën, het recht op gezondheid voor de minstbedeelden, een niet te ongelijke verdeling van het nationaal inkomen,

zijn de overheidsuitgaven hoger dan 45 procent; in de Verenigde Staten en in Japan zijn ze lager dan 40 procent³. In een werkdocument (april 1997) stipt Göran Therborn hierbij aan: "Vijftien jaar conservatief bewind in Groot-Brittannië zijn er maar net in geslaagd Groot-Brittannië op sociaal vlak te situeren tussen de Verenigde Staten en Europa"⁴. De cijfers tonen duidelijk aan dat het

Zweeds sociaal model werkelijk bestaat. België is het enige land binnen deze categorie waar de sociaal noodzakelijke overdrachten evenals de overheidsuitgaven tussen 1985 en 1993 verminderen, toch blijven ze boven het gemiddeld niveau van OESO-Europa blijven.

Dit "Europees sociaal model", aanwezig in alle landen van de EU, wordt gefinancierd door de toegevoegde waarde gecreëerd binnen het productiesysteem. Wil men het "Europees sociaal model" veiligstellen dan is het onontbeerlijk het economisch draagvlak veilig te stellen. Voor de duidelijkheid: de samenhang en de dynamiek moet worden bevorderd. Is dit mogelijk?

Europees productiesysteem en economische macht

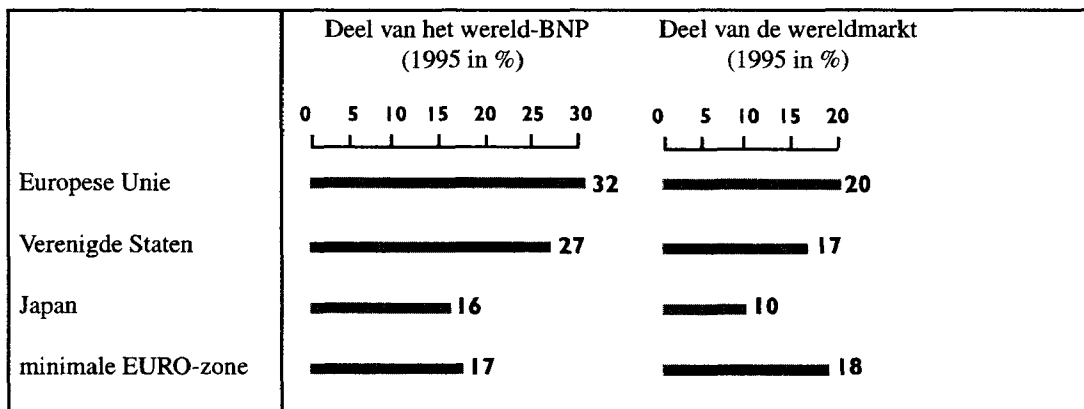
De Europese Unie vormt als geheel feitelijk de eerste economische wereldmacht. De volgende grafiek van Fred Bergsten, directeur van het Instituut voor Internationale Economie te Washington, stelt dit ondubbelzinnig vast. Zelfs een Europa dat wordt beperkt tot de "minimale euro-zone" (Duitsland, Frankrijk, de Benelux en Oostenrijk) heeft een groter wereldmarkt-aandeel dan de VS; zowel wat betreft het BNP als het marktaandeel overtreft de Europese Unie de VS. Alleen al op het vlak van de economische indicatoren, verschijnt de Europese Unie als winnaar van de vergelijking. Haar onderhandelingspositie op internationaal vlak staat niet in verhouding met het beeld van haar economische macht.

Zonder gemeenschappelijke munt en zonder legitieme economische regering heeft de Europese Unie altijd in gespreide orde onderhandeld met de Wereldhandelsorganisatie (de opvolger van de GATT), het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank. De Verenigde Staten heeft een regering en een economische politiek. Gesteund door haar regering, weegt de invloed van de Amerikaanse transnationale ondernemingen door op de beslissingen van de supranationale economische instellingen. De *pensée unique* van de teugelloosheid van het kapitalisme triomfeert er des te gemakkelijker omdat de EU vandaag in essentie dezelfde regelgeving hanteert.

Een economische regering van de Europese Unie die steunt op de werkelijke economische macht van de Unie zou misschien niet in staat zijn om haar visie op te leggen, maar ze zou tenminste wel in staat zijn om het Europees productiesysteem niet te laten aantasten.

De euro: instrument van de economische macht van de EU⁵

De overweldigende meerderheid van de transacties in de schoot van de Europese interne markt zullen uitgedrukt worden in euro. Het gaat om de grootste interne markt van de wereld die tot 6.828 miljard US-dollar (USD) beloopt. De interne markten van de Verenigde Staten en van Japan kan men ramen op respectievelijk 6.321 en 4.085 miljard USD⁶. De wereldmarkt van goederen en diensten (export en import) beloopt in 1994 tot

Bron: The Economist, 29 maart 1997, p. 92.

12.551 miljard USD⁷. Het aandeel van de Europese Unie bereikt bij benadering 2.510 miljard USD. Een groot deel van die internationale transacties wordt actueel uitgedrukt in dollar. De euro zal niet van vandaag op morgen de andere referentiemunten vervangen. Maar hij is geroepen om in de komende jaren minstens de dollar te verdringen in het EU-deel van de wereldmarkt.

De officiële reserves van de centrale banken bestaan in de rijke landen hoofdzakelijk uit goud (Verenigde Staten 56 procent, Frankrijk 55 procent, Zwitserland 50 procent...) en uit dollars in de rest van de wereld. De officiële reserves van Japan (217 miljard dollar), van Duitsland (80), van de Verenigde Staten (57), van Groot-Brittannië (40), van Zwitserland (35) en van Frankrijk (26) bedragen tot 455 miljard USD, die van China en de vier draken tot 375 miljard⁸. Om het risico te spreiden en het hoofd te kunnen bieden aan betalingen in euro zullen de centrale banken stap voor stap een gedeelte van hun dollars om te zetten in euro's.

Volgens de internationale financiële experts oefent de euro eveneens een sterke zuigkracht uit op de internationale kapitalen. Fred Bergsten schat dat 30 tot 40 procent van de financiële activa in de wereld kunnen uitgedrukt worden in euro. De dollar zou een aandeel van 40 tot 50 procent behouden⁹. Dat zou een overdracht betekenen van 500 tot 1000 miljard dollar naar de euro-zone.

Op dit ogenblik is het onmogelijk te voorspellen binnen welk tijdsbestek de euro deze rol van internationale liquiditeit, reservemunt en beleggingsmiddel zal opnemen. Dat hangt af van de financiële en monetaire markten, het vertrouwen van de economische agenten in de euro, de politiek van de Europese centrale bank, de economische evolutie van de Europese Unie...

Om de vier aangehaalde redenen is het onbetwistbaar dat de euro de mogelijkheid heeft om binnen afzienbare tijd de tweede munt in de wereld te worden, na de dollar en voor de yen. Zijn kracht of zijn zwakte zal die zijn van het Europees productiesysteem.

Voor een democratische Europese regering

Het is utopisch te denken dat elk Europees land

alleen zijn eigen stelsel van sociale zekerheid, zijn eigen nationaal "sociaal model" in stand zou kunnen houden zonder een minimale sociale harmonisering op het niveau van de Europese Unie. Het kapitaal plaatst de facto de Europese werkers in concurrentie met elkaar: de Belgische met de Franse werkers (Vilvoorde bewijst dit voldoende), met de Ierse werkers (zie de transfer van Boston Technical van Wallonië naar Ierland), en potentieel met de werkers van alle andere landen van de Europese Unie. Alleen een harmonisering kan dat verhelpen.

Het is even onbezonnen te geloven dat men de negatieve effecten van de totale liberalisering van het kapitaalverkeer zou kunnen beperken zonder harmonisering van de fiscale wetgevingen, van het bankrecht en de bescherming die beleggingen in het buitenland genieten. Op dat punt heeft Jacques Attali volkomen gelijk¹⁰.

Alleen al voor het verwezenlijken van deze twee types van harmonisering is het noodzakelijk om te komen tot een democratische Europese economische regering¹¹. Het hoofdargument dat pleit voor een Europese economische regering vanaf 1 januari 1999 heeft te maken met de installatie van de Europese centrale bank. Die moet volgens het Verdrag van Maastricht de euro beheren. Dat wil zeggen de toename van de geldmassa in omloop omkaderen, de rentevoet vaststellen en de wisselkoers van de euro tegenover de andere munten bepalen. Het onafhankelijk maken van de Europese centrale bank en haar het monetair beleid toevertrouwen is een tegemoetkoming aan alle neoliberale wensen: de centrale bank zal de voorrang geven aan het bestrijden van de inflatie — zelfs als er geen inflatie is —, zij zal een politiek van de sterke euro voeren naar het voorbeeld van de sterke DMark. De deflatoire gevolgen van dergelijke politiek zullen versterkt worden door harde budgettaire verplichtingen en daarbij passende strenge bestraffing indien een land afwijkt van de zuiverste budgettaire orthodoxie.

Er kan een tegenwicht gevormd worden voor de gevolgen van dergelijke politiek indien het monetair beleid zich inschakelt in een globale economische en sociale politiek op Europese schaal, gegroepeerd rond vier assen:

- een duurzame groei steunend op een uitgebreid

programma van openbare investeringen op Europese schaal (cfr. het Witboek van Delors: 600 miljard ecu) en op een herleving van de consumptie;

- een substantiële vermindering van de arbeidsduur met compenserende aanwervingen om de werkloosheid te verminderen en een "degelijke" tewerkstelling te creëren;
- het met "hand en tand" verdedigen van het "Europees sociaal model" door middel van de sociale en fiscale harmonisering;
- het instellen van een charter van Europese algemene nutsvoorzieningen¹² en van een statuut voor de Europese openbare onderneming ter verdediging van de gezondheidszorg, het onderwijs, de cultuur, de audiovisuele media, de telecommunicatie, de posten, het vervoer... als openbare dienstverlening.

De economische regering zal haar kracht putten uit haar legitimiteit: zij kan slechts sterk zijn indien zij verantwoording verschuldigd is aan het Europees parlement dat zo een werkelijke wetgevende macht kan worden. Dan pas zal het zware democratisch deficit, waaraan Europa lijdt, gelicht worden. De verwezenlijking van deze politiek veronderstelt een voorafgaande voorwaarde: de communautaire voorkeur.

Communautaire voorkeur, vrijhandel en territorialisering van het kapitaal

De notie van communautaire voorkeur is niet de tegenpool van de vrijhandel. Zij aanvaardt zonder meer het principe van de vrijhandel in de schoot van de Europese Unie en een vrijhandel met zekere beperkingen in de relaties tussen de EU en de rest van de wereld. De gemeenschappelijke landbouwpolitiek zoals bepaald in het Verdrag van Rome steunde op de communautaire voorkeur: zij heeft de Europese landbouw gered bij de confrontatie met de graanproducenten van Noord-Amerika. De vrijhandel werd niet fundamenteel in vraag gesteld. De gemeenschappelijke landbouwpolitiek had een belangrijke impact. In de drie grote landen van de Gemeenschappelijke Markt van 1960 had de actieve landbouwpopulatie een gelijkaardig gewicht als de actieve fabriekspopulatie in 1993, zoals nevenstaande tabel aanduidt.

Door de actieve landbouwpopulatie van 1960 te vergelijken met de actieve fabriekspopulatie van 1993, wil ik zeker niet zeggen dat men de industrieproducten vandaag moet behandelen zoals men sinds 1958 de landbouwproducten heeft behandeld. Ik wil alleen onderstrepen dat de gedeeltelijke afwijking van de vrijhandel in 1958 belangrijk was.

De communautaire voorkeur moet terzelfdertijd uiterst ruim en zeer gericht zijn. Ruim omdat zij betrekking heeft op zowel de landbouwproducten, als de industriële goederen, de diensten, de cultuur en het kapitaalverkeer. Gericht omdat zij slechts ingeroepen kan worden indien de onbegrensde vrijhandel en het principe van de volledige concurrentie het risico inhoudt dat sectoren van het Europees productieapparaat ontmanteld worden en dat dus de samenhang ervan wordt aangetast.

Deze communautaire voorkeur moet gelijke tred houden met een politiek van onderzoek en ontwikkeling, die de spitssectoren en de bedreigde zones bevoorrecht. Elke notie van hetzij agrarische, sanitaire, industriële of culturele "voorkeur" staat tegenover de filosofie van de GATT en de Wereldhandelsorganisatie (WTO). Europa is reeds in conflict met de WTO op het gebied van de Amerikaanse hormonenkippen en -kalveren, omdat zij voorrang geeft aan het eerbiedigen van de gezondheidsnormen boven de markt wetten. De veralgemeende communautaire voorkeur is dus in tegenspraak met de WTO. Morgen zal Europa voldoende macht hebben om hierover opnieuw te onderhandelen.

De communautaire voorkeur zal de "territorialisering van het kapitaal" in Europa vereisen. Het is onaanvaardbaar dat het kapitaal van Europese of vreemde ondernemingen

	Actieve landbouwbevolking in 1960 (in %)	Actieve bevolking in de industrie in 1993 (in %)
Duitsland	14.0	28.0
Frankrijk	22.5	19.1
Italië	32.6	22.6

Bron: OCDE, Statistiques rétrospectives 1960-1993, Paris, 1995.

wegvlucht, telkens als het de kans ziet om te investeren of te delocaliseren buiten de grenzen van de EU.

Dit gaat wel in tegen de totale liberalisering van het kapitaalverkeer tussen de EU en de rest van de wereld. Hier dringen zich gerichte interventies op. Als Mercedes de "Mekong 4x4" produceert in Vietnam, bestemd voor de Vietnamese binnenlandse markt en vervolgens mischien voor de ASEAN-markt, brengt dat de samenhang van het Europees industrieel weefsel niet in gevaar en bevordert het waarschijnlijk de overdracht van technologie naar Vietnam. Maar als een Europese onderneming auto's gaat assembleren in Polen om die auto's vervolgens op de EU-markt af te zetten ontstaat er een ernstig probleem dat onderhandelingen vergt tussen de verschillende partners.

Renault-Vilvoorde, Boston Scientific, Bulex, Hoover, Eriksson... tonen aan dat een totale liberalisering van het verkeer van kapitaal in de schoot van de EU zonder sociale harmonisering en zonder fiscale harmonisering vernielingen aanbrengt. Het is onmiskenbaar dat de bestaande wetgeving zoals de OESO-code van goed gedrag voor de multinationale ondernemingen ontoereikend is. De vrijheid van ondernemen, de vrijheid tot collectief ontslag, de vrijheid om een bedrijf te sluiten... moet een tegengewicht krijgen in de sociale verantwoordelijkheid van de onderneming: de verantwoordelijkheid van de directie van de onderneming voor het lot van haar arbeiders en de verantwoordelijkheid voor de regio waar de onderneming is ingeplant. Zoals de secretaris-generaal van de Sociaal-Economische Raad Gabaglio recent verklaarde: "... een code van goed gedrag opgelegd aan de ondernemingen zou niet volstaan. Men moet het uitvaardigen van sancties eisen ten aanzien van de ondernemingen die aan "euro-shopping" doen." Kortom met moet de ondernemingen die er vandoor gaan zwaar belasten.

Dat de financiering van de communautaire voorrang een kostprijs heeft, moet men niet verhehlen. Het is de prijs die moet worden betaald voor het vrijwaren van het "Europees sociaal model".

Europa en de rest van de wereld

In hoofdzaak concentreert zich dit alternatief project op de samenhang en de dynamiek van het Europees productiesysteem, op de verdediging van haar "sociaal model". Maar Europa leeft niet in een gesloten ruimte en men kan de wisselwerking tussen Europa en de rest van de wereld niet buiten beschouwing laten. Overigens is deze negende stelling beknopt en beperkt ze zich tot de formulering van enkele algemene principes.

Op lange termijn heeft de Europese Unie alle belang bij internationale stabiliteit op financieel en monetair vlak. Dat betekent dat men moet streven naar een internationaal monetair systeem met vaste pariteiten tussen de dollar, de yen en de euro.

Tot nu toe heeft Europa de neiging gehad zich volgzzaam op te stellen tegenover de Amerikanen. Een autonome Europese politiek komt in botsing met het atlantisme, dat aan de Verenigde Staten de leidersrol toekent. De bovenstaande stellingen tonen aan dat een Europa, geleid door een sterke en democratische economische regering, voorzien van een enkele munt en een duidelijk economisch programma, beschikt over een economische macht die haar toelaat het hoofd te bieden aan een krachtdadige taal te spreken in de Wereldhandelsorganisatie, het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank.

Wat de Derde Wereld betreft moet Europa wederzijds voordelige overeenkomsten sluiten. Zij dient een bijzondere aandacht te besteden aan haar "oude overzeese gebiedsdelen" en het versterken van de Akkoorden van Lomé, die de WTO wil ontbinden.

Het ligt in de aard van de dingen dat de Europese Unie uitgebreid wordt tot Centraal-Europa en de Balkan. De Unie moet de ontwikkelingsachterstand van deze landen verminderen. Het probleem is moeilijk maar oplosbaar: bij hun aansluiting bij de Gemeenschappelijke Markt hadden Portugal, Ierland en Griekenland een vergelijkbaar ontwikkelingspeil.

Een revolutionair of een sociaal-democratisch alternatief?

In de klassieke betekenis van het woord is een project revolutionair als het de grondvesten van het kapitalistisch systeem in het gedrang brengt,

de privé-eigendom van de productiemiddelen aanpakt, een ander type van maatschappij wil vestigen.

Het project dat hier wordt voorgesteld is essentieel sociaal-democratisch in die zin dat het zich aanpast aan het kapitalisme. De oriëntatie van de economische activiteiten door de markt-economie, het overwicht van de privé-sector, de concurrentie en het winstbejag (doorslaggevend maar niet enig element) worden niet bestreden.

Het distantieert zich niettemin van de sociaal-democratische praktijk die sedert een vijftiental jaren wordt gevolgd door alle partijen van de EU die zich op de sociaal-democratie beroepen. Ik verklaar dit nader. Sinds het einde van de 19de eeuw tot het begin van de jaren vijftig, dus gedurende ongeveer een eeuw, kozen de vakbeweging van sociaal-democratische en christen-democratische strekking, de voornaamste socialistische partijen van West-Europa, een brede stroming van intellectuelen... voor het doen evolueren van het wild kapitalisme naar een geciviliseerd kapitalisme. En we moeten vaststellen dat het kapitalisme zo geëvolueerd is. In elke grote etappe — het einde van de 19de eeuw, de periode na 14-18, de post-crisisperiode van de dertiger jaren, de periode na de Tweede Wereldoorlog — waren er positieve stappen voorwaarts. En elke stap voorwaarts bevestigde die keuze: het kapitalisme hervormde zich. En de sociaal-democratie die de strijd voor een revolutionaire transformatie van de maatschappij had verlaten, kon er prat op gaan de juiste keuze te hebben gemaakt. Ze werd hierbij meestal gesteund door het geheel van de loontrekkenden, een deel van de middenklassen en de wereld van de cultuur. Deze maatschappelijke krachten verkozen positieve, gedeeltelijke verworvenheden boven het risico van de grote sprong waarvan niemand goed wist waarop die zou uitdraaien. Hoe talrijker de sociale en democratische verworvenheden werden, des te minder wilde men risico's nemen. Het alternatief stelde zich dan op volgende wijze: ofwel koos men voor de weg naar een "kapitalisme met een menselijk gezicht", ofwel voor de weg naar het socialisme. Slechts een minderheid in West-Europa koos voor het tweede alternatief.

Sinds een vijftiental jaren is men getuige van

een historische ommekeer. De projectie heeft zich gewijzigd. Het kapitalisme evolueert niet meer in de goede richting, integendeel. Deze regressie is niet van voorbijgaande, conjuncturele maar van structurele aard. Sinds vijftien jaar vergroot deze teruggang. De termen van de strategische keuzes zijn verschillend. Het gaat niet meer om een keuze tussen een kapitalisme met menselijk gezicht en het socialisme: het gaat erom te weten of men zal deelnemen aan het proces van ontmenselijking van het kapitalisme dan wel in staat zal zijn een andere maatschappijkeuze voor te stellen.

Het verschil met de vorige periode is fundamenteel. Voorheen streed de sociaal-democratie voor "meer en beter" en wanneer "meer en beter" werkelijkheid werd, bleven de mensen haar hun vertrouwen schenken. Vandaag bestaat het maximum dat de sociaal-democratie kan binnenhalen uit minder van "minder en slechter". Er is dus "in netto-termen" achteruitgang terwijl er daarvoor "in netto-termen" vooruitgang was. Dat verandert alles.

Feitelijk werden de sociaal-democratische partijen van West-Europa dikwijls onbewust geperverteerd door de regelgeving van het neoliberalisme en gedroegen ze zich onderdanig bij de ontwikkeling van het teugelloos kapitalisme. Dit alternatief project wil fungeren als veiligheidsrem op de teugelloosheid van het kapitalisme: het wil dat de mensen de teugels opnieuw in de handen nemen.

Talrijke sociale groepen hebben hierbij vitale belangen: de werkers van zowel de privé- als van de openbare sector, het geheel van de "middenklassen" die platgewalst dreigen te worden door de teugelloosheid, de Europese intelligentia en de wereld van de cultuur, de meerderheid van de kleine en middelgrote ondernemingen, maar ook talrijke grote ondernemingen die in hoofdzaak op de Europese markt actief zijn.

Het klopt dat er niet zoiets als een Europees grootkapitaal bestaat dat niet op wereldschaal getransnationaliseerd is of daarmee bezig is. De meeste van deze transnationale ondernemingen zijn eerder bekommerd om de verovering van de wereldmarkt dan om de verdediging van de samenhang van het Europees productiesysteem. Maar daarnaast zouden de transnationale

ondernemingen die nog een stevige Europese basis hebben, ervoor beducht kunnen zijn dat op de lange termijn die basis verkwanseld wordt.

Het "Europees sociaal model" behoeden is de sociale vrede beschermen en de opgang van extreem rechts verhinderen. Niemand heeft belang bij een sociale oorlog noch bij veelvuldige guerrilla's, frondes of jacqueries.
mei 1997

(vertaling: Jos Wolles/Robert Crivit)
gepubliceerd in Cahiers Marxistes,
Nr. 206, juni-juli 1997

Noten

¹ "Economische verschrikking": ik verwijs naar de titel van het werk van Viviane Forrester: *L'Horreur économique*, Paris: Fayard, 1996.

² Nationale Bank van België, Jaarverslag 1995, p. 71-72.

³ De verschillen tussen de landen lijken, op het eerste gezicht, slechts weinig significantief. Men dient er zich goed rekenschap van te geven dat in 1977, een verschil van 1 procent van het bruto binnenlands product in België bij benadering 80 miljard Belgische franken vertegenwoordigt.

⁴ Therborn, G.: *Europe in the 21st Century: The World's Scandinavia*, Uppsala, april 1997, p. 20.

⁵ Voor de volgende punten ga ik uit van de hypothese dat de euro de munt is van de EU. Dit zal zonder twijfel niet zo zijn in 1999 maar de komende jaren zal de euro zich opdringen aan alle landen van de EU. Hoe dan ook, zelfs een "euroclub" beperkt tot zes landen zal een belangrijke monetaire macht vormen.

⁶ De cijfers komen uit overzichtsstatistieken van de OESO. Zij zijn uitgedrukt in dollars en hebben betrekking op het jaar 1993. In 1993 was de wisselkoers van de dollar ongeveer 34 Fr. De vergelijkingen zijn gemaakt in gewone dollars. De pariteit

qua koopkracht van de Amerikaanse binnenlandse markt (privé-consumptie + openbare consumptie + investeringen) is van dezelfde orde van grootte als deze van de EU.

⁷ Wereldbank, *World Development Report 1996*, Washington, juni 1996.

⁸ *The Economist*, 16 mei 1997.

⁹ *The Economist*, 4 april 1997.

¹⁰ Attali, J., *Verbatim III, 1988-1991*, Parijs, 1995, p. 121 (9 november 1988). Jacques Attali heeft François Mitterrand verscheidene malen gewaarschuwd tegen een liberalisering van de kapitalen zonder begeleidende fiscale harmonisering. De stelling van Pierre Bérégovoy heeft het ongelukkiglijk gehaald.

¹¹ De budgettaire harmonisering (respect van de 3 procent normen) werd geslikt bij afwezigheid van een democratische regering, omdat ze paste binnen de neoliberale ideologie. Vanaf het ogenblik dat men ingaat tegen de belangen van het kapitaal moet men een beroep doen op een democratische tegenmacht.

¹² Zie hiervoor Claude Desama, *Réflexions sur l'avenir des services publics en Europe*, Cahiers Marxistes, Nr. 205, april-mei 1997.